

KUKORELLI ISTVÁN – A SZABADSÁGSZERETŐ TETTHAZAFI

Franczel Richárd
(ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet)

A recenzió beérkezett: 2022. február 16., véglegesítve: 2022. május 4.

(Kukorelli István: Három István, három nemzeti ünnep, három példakép. Budapest, Méry Ratio, 2021. 228. oldal)

„A mai rohanó, civakodó közéleti világban példaképként áll mindannyiunk előtt egy olyan személyiség, aki körül nincsen semmilyen indulatosság, akinek minden tette, gesztusa szeretetből és megértésből fakad, s mindez kifinomult méltósággal és magasan intelligens humorral egészül ki. Nem találkoztam még olyan emberrel az egyetemen, aki ne szeretné Kukorelli Istvánt.”
(Vincze, 2021)

Az idézett sorok 2021 márciusában, a Bibó István Szakkollégium tagja, Vincze Balázs által jelen írás szerzőjével készített interjú során hangzottak el. Talán nem túl elegáns, s egyúttal a hízelgés látszatát is kelti, ha Kukorelli István: *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép* címet viselő, 2021-ben megjelent könyvéről készített recenziót e sorok szerzője egy saját interjúból vett, a szerzőt méltató idézettel kezdi. A rendhagyó felvezetés indoka, hogy Kukorelli István bármely művéről szakmai értelemben is nehéz anélkül megnyilvánulni, hogy az ember ne fejezné ki nagyrabecsülését e páratlan életmű és személyiség előtt. Az idézett sorok kétségtelenül hitelesen tükrözik a kötet szerzője iránti elköteleződést, amit e recenzió megírására történő megtisztelő felkérés után elvárható tárgyilagosság követelménye sem változtat meg. Nem véletlen, hogy ezt a tiszteletnyilvánítást a szóban forgó könyvről készített másik recenzió (Kiss–Burján, 2021: 156.) szerzői sem tudták elkerülni, hiszen – idézve és folytatva a vizsgált könyv bevezetőjének első mondatát – már első mondatukban így fogalmaznak: „»Vannak emberek, akikre életünk során felnézünk, leginkább példaképeinkre.« Számunkra ilyen Kukorelli István...”, akit néhány

sorral lejjebb „szeretett Tanárnak” neveznek, az írásukat pedig ugyancsak átjárja a tisztelet kifejezésének nélkülözhetetlen igénye. Ez alól egy másik, Schanda Balázs által írt könyvismertetés (Schanda, 2021: 321.) sem jelent kivételt, hiszen a szerző a „magyar közjog sokak által szeretett alakjáról” beszél, aktuális művét pedig „kedves alkotásnak” nevezi és – többek között – a „lélekemelő” jelzővel illeti.

Miként Kukorelli István a magyar közjogban, közéletben kifejtett, el nem évülő érdemeivel, úgy a könyvében említett három példakép magyar politikai gondolkodásra gyakorolt kiemelkedő hatásával is nehéz lenne vitatkozni. Ugyanis nemcsak Kukorelli István személye, hanem aktuálisan feldolgozott témái is azon manapság meglehetősen ritka területek közé tartoznak, amelyeket széles közmegegyezés övez. Természetesen a vizsgált aktorok magyar történelemben betöltött szerepe, politikai megnyilvánulásai, tettei bármikor tudományos vita tárgyát képezhetik, de gondolkodásformáló relevanciájuk aligha.

Kukorelli művében három nagyformátumú államférfi, Szent István, Széchenyi István és Bibó István munkásságába és szellemiségébe saját szemüvegén keresztül enged bebocsátást, ahol tehát óhatatlanul jelen van a szerző saját szellemisége, világlátása is, amely egyértelmű folytonosságot képez a nagy elődökkel. Találón fogalmaznak az említett recenzió társszerzői, amikor már írásuk címében is hirdetik a „negyedik” István jelentőségét (Kiss–Burdján, 2021: 154.), miként a kötet előszavát jegyző Gyarmati György történész (Kukorelli, 2021: 9.), úgy a könyvről ugyancsak recenziót író Mezey Barna jogtörténész is említi a „névazonosságban rejlő lehetőségeket” (Mezey, 2021: 1396.).

Kukorelli István könyvének mindhárom „főszereplőjét” saját példaképének tekinti, majd hangsúlyozza: ez az érzés az évek során egyre erősödött benne. Beszédesen fogalmaz, amikor azt írja: „Szegény marad az, akinek nincsenek példaképei.” (Kukorelli, 2021: 13.) Erre találón reflektál Mezey Barna recenziójának összegzésében: „Nos, Kukorelli István gazdag ember.” (Mezey, 2021: 1399.). S hogy miért is ők a példaképek? Rögtön az elején tisztázza a szerző: „Ők tudták igazából összekapcsolni a tradíciót a modernizációval, a nemzet fejlődését az európai haladással.” (Kukorelli, 2021: 13.). Kukorelli István már korábbi művében is alapvető jelentőségűnek tartotta az említett „összekapcsolás” képességét, nem meglepő, hogy tizenöt évvel ezelőtt megjelent könyvének is ez volt a címe: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban* (Kukorelli, 2006). Ha fellapozzuk e művét, akkor ebben is visszaköszönnek a mostani könyvének vezéralakjai, több alfejezet külön is foglalkozik velük (például: *Esztergom és Szent István köszöntése; Széchenyi István: Adó és két garas; Bibó István a humanista és moralista közjogász*).

A szerző beszédesen „tett hazafiaknak” nevezi a vizsgált államférfiakat, akik „Magyarország sorsának formálói, rendszerváltoztató személyiségek [...] a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás élharcosai, rendkívüli műveltséggel rendelkeztek, mindig tisztában voltak – hazafiként és európeerként – az

európai erőviszonyokkal [...]. Közös volt bennünk a hit és az akarat, a moralitás és a humanizmus. Közös volt bennük a »polihisztorság«, a jogszerűség és az alkotmányosság tisztelete.” (Kukorelli, 2021: 13–14.) Ugyanitt Kukorelli rámutat arra a sajátosan magyar párhuzamra is, amely mindhárom hazafit jellemez: „kilógtak a sorból”, de – hozzáteszi – meglehetősen inkább magával a sorral volt baj... Ebben tükröződnek a magyar viszontagságos történelem nehézségeiből fakadó, az államférfiúi léttel óhatatlanul összefüggő velejárók: meg nem értettség, fenyegetés, önkényuralom, önkéntes vagy valódi börtön. Ennek veszélyével voltaképpen minden nagy formátumú vezetőnek számolnia kell, miként így tett Antall József is, aki ezt az „örökséget” miniszterelnöki beiktatása előtt, 1990 májusában a következőképpen fogalmazta meg: „[...] aki ma arra vállalkozik, hogy miniszterelnök legyen, annak vagy fanatikusnak, miszterionáriusnak kell lennie, vagy pedig örültnek” (Antall, 1994: 437).

A kétszázhuszonnyolc oldalas könyv lényegében két nagy szerkezeti blokkra osztható. A hosszúra nyúlt és egyben kifejezetten izgalmas, az első ötven oldalig terjedő bevezetésben Kukorelli István személyes emlékei felidézésével mutatja be a három Istvánnal történő „találkozásait”, a következő, mintegy százhatvan oldal felölelő blokkban pedig e példaképek munkásságát és szellemiségét tárja fel, mindhárom esetben külön alfejezetet szentelve a tudományos és a közélet számos jeles képviselője – például Nemeskürty István, Horváth Attila, Göncz Árpád, Pozsár-Szentmiklósy Zoltán, Szentpéteri Nagy Richárd – gondolatainak. Mindhárom fejezet egy-egy kapcsolódó (Arany János, Csoóri Sándor) szépirodalmi művel vagy egyházi énekkel, illetve ajánlott bibliográfiával zárul. Mintegy harminc oldal (51–93. oldalak) szól Szent Istvánról, hetven oldalon át (95–165. oldalak) taglalja Széchenyi Istvánt, végül pedig hatvan oldalt is meghaladóan (167–228. oldalak) Bibó Istvánnal zárul a sor. A kötet műfajilag sokszínű, Kukorelli – miként Mezey Barna fogalmaz említett recenziójában – „[...] hol a szakirodalmat idézi, hol a kortársakat, hol eredeti forrásokat közöl.” (Mezey, 2021: 1396.).

A kötet egyik talán legszemélyesebb és egyben meghatározó visszaemlékezéseket felvonultató része az Istvánokkal történő találkozásokat bemutató első blokk. Ezen belül az első (Szent) Istvánnal történő találkozást taglaló sorokból – többek között – kiderül, hogy leginkább a „pannonhalmi időkben”, vagyis bencés diákként ismerkedett meg első királyunk szellemiségével. A bencés szocializáció meghatározó szerepéről árulkodik, ahogyan Kukorelli saját emlékei felidézése összefonódik az államalapítás korának emlékeivel: „Ha Pannonhalmára megyek [...] már az úton előjönnek az emlékek, az államalapítás, Szent István, a Szent Korona, az első iskola.” A pártállam szellemiségében eltelt kalocsai katonaevek aztán „kijózanítják” a fiatal Kukorellit, aki hamar megérti, mit is jelent az „amnéziás emlékezetpolitika teremtő ereje” (Kukorelli, 2021: 17–18.). A rendszerváltás hajnalán, 1987-ben viszont – ha megkésetten is közlik, de – már cikket „írhat” augusztus 20-áról, két évvel később pedig

már ünnepi beszédet mond Szent István szülőhelyének és koronázásának színhelyén, Esztergomban. Ékes példája a gyerekkor óta fennálló elkötelezettségének, hogy a szerző – miként írja is – azóta is sűrűn visszajár Esztergomba „fejet hajtani” Szent István előtt, éjjeliszekrényén pedig ma is megtalálható egy-egy kapcsolódó írásmű. A Szent Istvánnal való kapcsolat igazi „csúcspontját” pedig minden bizonnyal a Kukorelli István által kidolgozott törvénytervezet jelenti, amelynek alapján megszülethetett a Szent István államalapításának emlékéről és a Szent Koronáról szóló, ma is hatályos 2000. évi I. törvény (Kukorelli, 2021: 20.).

A másik Istvánnal, Széchenyivel Kukorelli először a téti általános iskola történelemóráin találkozik. Nagy hatással bír, hogy történelemtanára, későbbi jó barátjának, a Nagycenki Széchenyi Múzeum igazgatójának édesapja volt. Kukorelli idézi Széchenyi *Világ* című munkájának egyik tanulságos sorát, amelyet Széchenyi szerinte talán kortársára, barátjára, Kisfaludy Károlyra (is) gondolva vetett papírra: „A tett tehát az első, a szó a második, s éppen úgy: az ember, a hazafi elül áll, s csak azután jön az író...” (Kukorelli, 2021: 26.). Ez nemcsak a tettek elsőbbségének óhaját jelenti, hanem kiolvasható belőle a cselekvő döntéshozó iránti tisztelet is. Ez meghatározza Kukorelli István gondolkodását is, aki felidézi, hogy a szocializmus végére Széchenyi fokozatosan „rehabilitálódik”, amelyben Pozsgay Imre és a kezdeményezésére életre hívott Széchenyi Társaság is nagy szerepet játszott, amelynek nyilvántartásba vételében a könyv szerzője is közreműködött. Kukorelli 1991-ben aztán a Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Köre és Népfőiskola megalakításában is részt vett, amelynek keretében meghatározó érzelmi élményeket szerzett, amikor például a legnagyobb magyar kriptájánál énekelte a Himnuszt. Ugyanezen év októberében pedig már előadást is tart Széchenyiről a szekszárdi Széchenyi Szabadegyetemen, majd 1992 februárjában meghívást kap a Nagycenki Népfőiskolára, amely – és a hét évvel későbbi „ismétlés” – ugyancsak meghatározó jelentőséggel bír a Széchenyi iránti érdeklődése elmélyülésében. 1999 áprilisában Kukorelli már az Akadémia előtt szónokol Széchenyiről, 2000 márciusában pedig a Bencés Gimnázium közössége előtt beszél példaképéről. Mély lelki kötődését mutatja, hogy milyen fontos számára a győri Széchenyi István Egyetemmel fennálló évtizedes kapcsolata, ha pedig teheti, máig szívesen megy vissza Nagycenkre, sétálni a faluban, a kastélykertben, s gyönyörködni a „lelket sugárzó gyönyörű dunántúli tájban”. Íróasztalát pedig az első cenki Népfőiskola kitűzője díszíti, hirdetve, hogy „Merjünk nagyok lenni s valóban nem oly nehéz, de legyünk egyszersmind bölcsek is” (Kukorelli, 2021: 28–34.).

A harmadik Istvánnal, Bibóval 1973–74 tájkán találkozik először személyesen. A jogelméleti tudományos diákkörökön, a Samu Mihály és Bihari Mihály professzorok által a tanszékre meghívott Bibóval való tényleges találkozás komoly hatást gyakorol rá. A három István közül talán a legnagyobbat. Még javában a szocializmusban vagyunk, amikor Kukorelli István már Bibót oktat

az ELTE jogi karán. Tanítványai az 1947-es akadémiai székfoglalóban bemutatott hatalommegosztási kérdéseiről referálnak. Mindez a szocializmus hetvenes éveinek közepén. Jó érzés olvasni a könyv szerzőjének – őt magát is érzékelhető büszkeséggel eltöltő – bátorságáról. A Bibóval történő legbensőségesebb találkozást viszont egyértelműen a Bibó István Szakkollégiumban, és annak elődjében, a Budaörsi úti kollégiumban élte át a szerző, ahol kollégistaként majdnem egy évtizedet töltött el. Oktatóként neve az elmúlt évtizedekben összeforrt a szakkollégiummal, amellyel a mai napig is aktív a kapcsolata: „Mindmáig szívem csücske a Ménesi út, a Bibó István Szakkollégium.”. A sors szép ajándéka, hogy a Bibó István név felvétele és Kukorelli dékánhelyettesé történő megválasztása 1988 nyarán, egy napon történt (Kukorelli, 2021: 34–39). Jelen sorok szerzője hálasan gondol vissza arra, hogy 2015-től kezdődően éppen Kukorelli Istvánnak köszönhetően, az ő megtisztelő felkérése alapján oktatóként, később műhelyvezetőként több éven át aktív tagjává válhatott e nagyszerű közösségnek, és egy-egy alkalommal közösen is átélhettük a híressé vált intézménylátogatásos kurzus felemelő pillanatait.

Kukorelli István könyvében idézi a szakkollégium születésének 35. évfordulóján, 2018-ban elmondott köszöntő beszédét, ahol kritikusan felhívja a figyelmet a közéletben megfigyelhető „Bibó-csend” jelenségére (ami nem felejtés, hanem hallgatás), de határozottan követeli, hogy „[...] ne legyen Bibó-felejtés [sem] a Ménesi úton” (Kukorelli, 2021: 44–45.). A Bibó által ránk hagyott, a könyvben is említett örökség – a többletjelentéssel felruházott fogalmak, a szabadság kiskörei, az emberi méltóság, a hatalom emberarcúvá tétele, a felelősségtudat, a lelkiismeretesség, a szerénység, a jóindulat, a jóhiszeműség, a keresztényi türelem – e sorok írója szerint nemcsak az „erkölcsi zseninek” tartott Bibó, hanem Kukorelli István szellemiségében és szakmai munkásságában is alapvető jelentőségűek. A két gondolkodó szakmai hagyatéka e pontokon tehát egybeforr egymással. Kukorelli István egyértelműen korunk Bibó Istvánja. Így jutunk el tehát a „negyedik” Istvánhoz. S ez nem valamiféle, a bibói tízparancsolatban is említett és megvetett „hízélgés”, hanem jelen sorok szerzőjének szakmai meggyőződése. Ezt igazolja a szerző 65. születésnapja alkalmából 2017 nyarán átadott ünneplő kötet Bibóra utaló címe és szellemisége is: „A szabadságszerető embernek” (Chronowski–Pozsár–Szentmiklósy–Szabó–Smuk, 2017.) A közbeszéd, a közéleti párbeszéd manapság fájdalmasan terhelt időszakában különösen örömmel tölti el az embert, ha művének bemutatása közben szabadon és bátran méltathat valakit, ami jó eséllyel szinte senki rosszallását nem fogja kiváltani. Kevés ilyen gondolkodó van. Egyre kevesebb. Kukorelli István viszont ilyen, aktuális könyve pedig alkalmat kínál arra, hogy ezt – történetesen a Politikatudományi Szemle hasábjain – is megtehessük.

Kukorelli István könyvének a mű gerincét jelentő, mintegy százhatvan oldalt felölelő blokkjában, három külön fejezetben végigveszi a három példakép szakmai munkásságának a mai kor számára is üzenettel bíró mondanivalóját.

Az első harminc oldalt kitevő első fejezetében először augusztus 20-a alkotmányos üzenetével, aztán Szent István „első magyar alkotmánynak” is nevezett, fiához, Imre herceghez intézett Intelmeivel foglalkozik, amit a Pannonhalmi Kolostor kiváltságlevelével kapcsolatos fejtegetés követ. A következő alfejezetben egyes szerzők (Gyórfy György, Horváth Attila, Horváth István és Simon Attila) István királlyal kapcsolatos gondolatai tárulnak az olvasó elé, amelyeket két jogforrás (a Szent István király dicső emlékének megörökítéséről szóló 1938. évi XXXIII. törvénycikk és a Szent István államalapításának emlékééről és a Szent Koronáról szóló 2000. évi I. törvény) közlése követ, végül pedig *Hol vagy István király?* címet viselő egyházi ének szövegével és egy rövid bibliográfiával zárul a fejezet. A szerző szerint a hivatalos, augusztus 20-ai állami ünnep legkézenfekvőbb üzenete, hogy: „[...] mindenkor stabil, erős államra van szükség, amely tiszteli és védi a polgárok jogait. A stabil, hatékony, jogszerű és intézményesen ellenőrzött államhatalom a jogállamiság legfontosabb feltétele – a globalizáció idején is. Szent István törvényeivel belső békét, akkori viszonylatban egyedülálló jobbiztonságot teremtett. A későbbi bevándorlás a bizonyíték erre.” Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy „[...] az államalapítás és annak közjogi szimbólumai, a Szent Korona és a koronázási jelvények minden korban – az önkényuralmak és diktatúrák idején pedig különös erővel – a magyarság szabadság iránti vágyát fejezték ki”. Első királyunk vitathatatlan érdemeként rögzíti a szerző, hogy történelmünkben elsőként sikeresen összekapcsolta a magyarságot az európaisággal, hazánkat pedig a keresztény Európa részévé tette. Kukorelli a mai kor kritikájaként fogalmazza meg, hogy az *Intelmekben* szereplő erkölcsi értékek (például szeretet, türelem, mértékletesség, becsület) sokszor társadalmi méretekben hiányoznak napjainkban (Kukorelli, 2021: 54–56.). Simon Attila, *A vezetés művészete* címet viselő hozzászólásában találó hasonlattal él István jelentőségét illetően: „Szent István magot ültetett, majd ezeréves történelmi viharokat átélt, erős fát hagyott hátra.”. Ehhez hozzáteszi Simon, hogy az általa hátrahagyott sziklára viszont nekünk, a jelen emberének kell építeni (Kukorelli, 2021: 85.).

A kötet példaképeket bemutató (második) blokkjának legterjedelmesebb, mintegy hetven oldalt felölelő második fejezete Széchenyi Istvánnal foglalkozik. A legnagyobb magyar, az „alkotmányos államférfi” talán kevésbé ismert, nem jogászként megfogalmazott alkotmányfilozófiájának vizsgálata keretében Kukorelli István kiemeli, hogy a történeti alkotmány híveként, az alkotmányos monarchiával szimpatizáló Széchenyi „[...] a reformkorszakot elindító nagy műveivel, mindenekelőtt a Hitel, a Világ és a Stádium megjelenítésével, a rendi alkotmány alapjainak egyik fő lebontója”. Ehhez teszi hozzá a szerző, hogy még Döbblingben is ő volt a magyar alkotmány élő lelkiismerete, s „Széchenyi, mint intézmény, maga volt a magyar alkotmány egyik legfőbb biztosítója” (Kukorelli, 2021: 101–102., 110–111.). Ezen alfejezetet követően a szerző teljes terjedelemben közli a Széchenyi Istvánt köszöntő, 1999 áprilisában a

Magyar Tudományos Akadémián elhangzott beszédét. A következő alfejezetben a korszakos jelentőségű, a független magyar felelős *ministerium* alakításáról szóló 1848. évi III. törvénycikk szövegét tanulmányozhatja az olvasó, amelyet Széchenyi üzeneteiből (több szerző által) összeállított különböző változatok követnek. E találó idézetek közé tartozik például: „A henyélés minden hiba, véték s bűn kútfeje...”; „Önmagunkat ismerni a legnagyobb bölcsesség”; „Szerencsét adhat a sors, de boldogságot nem. Mind az embereknek, mind a népeknek csak annyi jóléthez és boldogsághoz van joguk, amennyit meg tudnak maguknak szerezni.” (Kukorelli, 2021: 120, 122.). A Széchenyi Istvánnal kapcsolatosan a könyvben megfogalmazott számtalan gondolat közül Horváth Attila összegzése igen lényeglátó: „Széchenyi reformprogramja azért volt rendkívül hatásos és látványos, mert alapításaival, sikeres vállalkozásaival, alkotásaival, a gyakorlati életben is igazolta programjának megvalósíthatóságát és kiválóságát.” (Kukorelli, 2021: 135.). A Kukorelli István által hangoztatott „tethazafiság” lényegének talán egyik legfrappánsabb megfogalmazása ez, hangsúlyozva azt, hogy az elméletben megfogalmazott különböző koncepciók csak akkor érnek igazán valamit, ha azokat ténylegesen, a gyakorlatban „tettekkel” is megvalósították. S mindezt külön fokozza, ha több évtized, évszázad elteltével is fennállnak e gyakorlati eredmények. Erre mutat rá Nemeskürty István is: „[...] Széchenyi alkotásai érvényesen léteznek ma is: a híd, a bankok és a takarékpénztárak, a színház (ha nem is ott, ahová szánta), a lóverseny, a szabályozott Tisza, a hajójáratok, a vasutak” (Kukorelli, 2021: 145.). E fejezetben végül olvashatunk Széchenyi Béla fiához írt intelmeiről, a Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar emlékének törvénybe iktatásáról szóló 1925. évi XLV. törvénycikkről, Arany János *Széchenyi emlékezete* című művének két versszakáról. A fejezetet ehelyütt is egy rövid ajánlott bibliográfia zárja.

A példaképeket felvonultató blokk harmadik, egyben utolsó fejezete a szerzőhöz talán legközelebb álló Bibó István munkásságát dolgozza fel. Bibó látthatatlan alkotmányáról ír Kukorelli, amely alfejezetben életművének öt mozaikját (az 1956-os alkotmányjogi program, a politikai tízparancsolat, az államhatalmi ágak elválasztása egykor és most, a közigazgatás, illetve a decentralizált önkormányzati rendszer), emeli ki, amelyek értelmezése során megadja a mai viszonyok kritikáját is. Ezt követően a Magyarország államformájáról szóló, korszakos jelentőségű 1946. évi I. törvénycikk olvasható, majd Bibó 1956-os szerepét vizsgálja meg, amivel összefüggésben külön alfejezetet szán az 1956-os októberi forradalom és szabadságharc jelentőségének törvénybe iktatásáról szóló 1990. évi XXVIII. törvénynek. Kukorelli könyvének következő alfejezetében *A szabadságszerető ember politikai tízparancsolata* pontos szövege olvasható. Az 1938–40 körül született mű e könyvből jelen sorok írójára a legnagyobb hatást gyakorolja. Az itt megfogalmazott örök érvényű igazságok, a mai kor számára is üzenettel bír, mindig aktuális „örökkévalósági kla-

uzulák” elementáris erővel hatnak az értő olvasóra, a sorok között pedig mindenki keresheti és felmérheti saját felelősségének szintjét, mértékét. Kukorelli István az említett, 65. születésnapjára kapott ünneplő kötet átvételekor elmondott köszönőbeszédében maga is felhívta erre a figyelmet: „Próbáltam eszerint élni és cselekedni, nem mindig sikerült. De a mérce változatlan. A példaképek, higgyétek el nekem, fontosak! Nélkülük nem lehet példaadóan tanítani, nevelni.” (M. Balázs Ágnes, 2017: 214.). A *Mit üzen Bibó a mának?* címet viselő alfejezetben a korábbi és az aktuális hatalmi viszonyok szempontjából is (mindig) releváns intelmek olvashatók. A fejezet Bibóval kapcsolatban több szerző – Göncz Árpád, Gyarmati György, Köbel Szilvia, Molnár Kristóf, Pózsár-Szentmiklósy Zoltán, Regéczy-Nagy László és Szentpéteri Nagy Richárd – által kifejtett gondolatokkal, Csoóri Sándor *Láttam arcodat* című művével és a megszokott rövid, ajánlott bibliográfiával zárul. Ezek közül ehelyütt Molnár Kristóf tanulságos gondolata emelhető ki, miszerint: „A politikai tízparancsolat számomra egy, az értelmiségi ember személyes alkotmányának tekinthető mű. Megtalálhatóak benne azok az alapvető elvek, melyeket az értelmiségi önmagával szemben támaszt, és minden körülmények között számon is kér magától.” (Kukorelli, 2021: 210.).

Kukorelli István kívánsága, hogy: „Legyen közös örömünk e könyv!” (Kukorelli, 2021: 49.). Azt gondolom, ez az óhaj – a könyv elismerő fogadtatását látva – meghallgatásra talált. A kötet szívmengető és lélekemelő kedvessége révén az emberben buzog a tettvágy, újra feléled benne a közügyek iránti szolgálat alázatos és nemes feladata. Olyan emberré szeretne válni, mint amilyen az idén 70. születésnapját ünneplő, 1952. július 6-án, a tети Pázmándi Horvát Endre utca 17. szám alatt született szabadságszerető tetthazafi: Kukorelli István. A negyedik.

IRODALOM

- Antall József (1994): *Modell és valóság II.* Budapest, Athenaeum Nyomda Rt.
- Chronowski Nóra–Pózsár-Szentmiklósy Zoltán–Szabó Zsolt–Smuk Péter (szerk.) (2017): *A szabadságszerető embernek.* Liber Amicorum István Kukorelli. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kiss Balázs–Burján Evelin (2021): Gondolatok négy Istvánt olvasva. Recenzió Kukorelli István: Három István, három nemzeti ünnep, három példakép című könyvéről. Pro Publico Bono–Magyar Közigazgatás. 2021/3. szám. 154-163. o. <https://doi.org/10.32575/ppb.2021.3.11>
- Kukorelli István (2006): *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban.* Budapest, Századvég Kiadó.
- Mezey Barna (2021): Pélaképek, Tetthazafiak, Európéerek. „Hosszabb távon helyreáll a rend a történelemben”. Magyar Tudomány. 2021/10. szám. 1396–1399. <https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.10.12>

- M. Balázs Ágnes (2017): Recenzió: A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli című ünnepi tanulmánykötetről. *Parlament Szemle*, 2017/2. szám, 209–215.
- Schanda Balázs (2021): Kukorelli István: Három István, három nemzeti ünnep, három példakép. Budapest, Méry Ratio, 2021. 228. Könyvismertetés. *Iustum Aequum Salutare. Jogtudományi folyóirat*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, 2021/2. szám, 321–322.
- Vincze Balázs (2021): „Lelkesített és inspirált, hogy egy olyan közösségnek bizonyíthatok, amely befogadott és szeretettel viszonyul hozzám.” Interjú dr. Franczel Richárddal, 2021. március 14. *Bibó István Szakkollégium honlapja*. Forrás: <https://bibo.elte.hu/?p=7219>, megtekintés: 2022. január 15.